Гара ГАРАЈЕВ,
Ленин мукафаты лауреаты.

ЈАЗЫЧЫ ФИЛОСО-

ДУНЈА адәбијјаты тарихинда ела јазычылар вар ки, бојук идеаллар тарихнин етиман учун мүгаҹидә, нә за тарихлиин принсипи «чатмаг һеч вахт өзларинә мәҹбуллашдырмајыблар. Онлар тез-тез јуз кечмиш јахуд мүхтәлиф халгларын һајатына мурачиат етмишлар. Мисал учун Шекспир!

Бә'зи јазычылар өз әсәрларина објект, бир кими кичик бир сәһә мәтрубдар. Сервантес мәһз бела етмишдир. Онун Дон Кихотунун мәсәлә гаршы Испанијанын кичик мүшкүнлүк бә'зи мәрбут. Лакин романын гајәси, фалсафи мундәриҹа о гадар әсри өз әһатәлијир ки, бу заваллы «чанкавриин» талеји бојк бир етнолуин интимаи-сијаси әнвал-руһијјасинин ни'маси өлмүш.

Чалил Мәммадгулузада да бела нәһәнг әдәби сималардандыр. Онун гәһрамаллары или бахышда охучуја өз тамашачыја кичик көрүнмүрдү. Амма онлардан јуз-манизмы, мә'нави әлаләт, демократик дүшүнчәләри, мәшмәти о гадар ачыглыга ачылыр ки, бу «кичик» өбразлар өз онларын конкрет миллиа дүјүнлары үмумбашәри өз дөрин фалсафи мә'на өлчүсү. Бу сада өз дөн инсанларын идеаллары, фачиәси һәмин дөврдә өз һәтта индиинин өзунда да бүтүн тарихдәки бүтүн халгларын идеаллары, фачиәси или бир сөзлашмр. Чалил Мәммадгулузада дүнјанын гурдуғу бундадыр.

Тәәссүфлә гејд етмәлијәм ки, бизә бастакарлар бу вахтадәк әлмаз әдәбијјатындан лазымлыгча истифадә етмәмишдиләр. Һалбуки, онун санаты бастакарлар үчүн зәнкин, әлдуғаа зәнкин материал верир. Анчаг бир шеј әмин ки: Чалил Мәммадгулузадә калчачда бунлардан да кениш өјрәнилчәк, бәлкә ки да индиикиндән артыг севилачәкдир. Әдәбијјатда өз интимаи фикрин кинишафында Чалил Мәммадгулузадәнин ролу өз јери гијмәтдәр, әсрләр өчүнчү дәфә да артачаг, бојлачадыр!

Чинкиз АЈТМАТОВ,
Ленин мукафаты лауреаты.

Шәргин бөјүк сәнәткары

Бөр бир халг, һәр бир миллөт өз тарихинин вә мәдәнијјатинин бөјүк сималары или фохр едир. Милли гүрур һиссинин јүксәлмәсинә мәнбә бунунла әлагәдардыр. Бу, өзүн залада бөјүтмәк-лијин психолоҝ факторларындан бириндир. Бунунла бела, мөнә елә кәлир ки, һәр бир халг өз бөјүк гүрур дөјинин о заман дүјүр ки, мәдәнијјат вә тарих арасында гаванд бир әлаә ајдын ачылыр. Бу һәр бир симасы бир сәнәткарын симасында өсас халлардан да нәтичәјә верир, мә'нан бир сәнәткарын бастаналы или бөјүнүр, бунунла да үмумбашәр әдәбијјатынын зәнкинлешдирир.

Индики вахда Азәрбајҹан халгы көркәмли сәнәткары вә вәатәнфиси Чалил Мәммадгулузадәнин анданда елә бил ки, јүзлә бөјүк әдәбијјатда ҝәзәнләрә малик ијјәнин јенидән бөшәријјәтә ачыг өсәтәрир.

Чалил Мәммадгулузадәнин јарадычылығынын өчтимаи әдәбијјәти бөјүк сәнәткарлар јаратдығы мөҝ-дан чох мүәјјән бир сәнәткарлыг дәрәҹәсинә чатмышдыр. Мән өз бир мә'на кәлмә онун өсәринин көзәллијинә, мисилсиз сәнәткарлыгдан дәнишмәк истәјирәм.

Дүнја Шәр өсәнјасынын өзәнк сималарынын чөхдан танынмасы, јаҝын бәнәнмәсинә бөјүк тәсир етмишдир. Нован, Фузули вә башгалары кими бөјүк сәнәткарларын адыны чаҝа биләмәрик. Бөлкә тафәкгүрүн өсәр формасы Шәргин јазычылы әдәбијјатында хејли кеч мејдана кәлмишдир. Чалил Мәмәдгулузадә тәрәддүдлү халгларын әдәбијјатларынын јаратдығы өсәрләр чох мүәјјән бир симадыр. О, реалист, јени јазы јазычысы, мүасир өсәр формаларынын банилдарлары бирдир. Һеј рәтли јығчамлыг, сәдалин вә гүвәт онун өсәринин өсас хүсүсијјәтләридир. Буну бир «Данабан кәндинин әһвалатлары» повестиндә, бир сиклисло көзәл һекајәләриндә, хүсүсән «Ашығ Гәмәр» өсәрләрә малик олан «Поет гутусу», «Кишмиш өјуну» кими һекајәләрдә дүјүрүг. Бах, һекајәнә бу гүр јазарлар! Комедија, фачиә вә драм јунгуларынын бөјүк бирләшмәсинә «Өлүләр» өјнсе өз гадәр көзәл вә чаһәдәдиҝдир.

Әсәрин һәмкарларымы Шәргин бөјүк өсәнси, өлмәз өсәнсе Чалил Мәммадгулузадәнин анадан өлмәсинин 100 иллиҝ мүнасибәти или тәбрик етмәк имканы газандығмы үчүн өзүмү хошбәхт сајырам.

ЈАЗЫЧЫ ФИЛОСОФЛАРЫНЫН ЈАРАДЫЧЫЛЫГЫ

Мүасир өсәрләрдә инсанларын мәнәвијјаты вә ичтимаи-сијаси фикирләри, онларын бир-биринә јахынлашмасына вә бир-биринә гаршылыгы сүрәтдә бизә дүшмәсинә вә ҝөмәк едир. Бөјүк Азәрбајҹан әдәби вә материалист мәнәвијјатынын ән ҝөрүнмүш нүмајәндәсі М. Ф. Ахундовун Пушкинә—рус шаирини сөјмәјә ҝүнүнү или ҝөстәрјәр ки, бела көзәл ан нәчиб достлуҝдур. Лермонтовун гәзәбли вә ашоблу шеиринә сөјә Пушкинин өлүмүнә» Шәрг поемасы—М. Ф. Ахундовун јүрәк сөзләри. Русијанын бөјүк шаиринин гәбри үзәриндә ишинчи шеј'р ачыдәки или, бу өбидә Азәрбајҹан халгынын гәлбиндә габлар гаршылыгы мүгәддәс мәһәббәт нисси өјатмышдыр.

Кечмишин бу көзәл өн'знинин бизим јазычылар, хүсүсән тәрҹүмәчиләр дәвам вә нәнишаф етдирирләр. Бунлардан бири Азәрбајҹан шаирләринин Пушкинә бөјүк тәрҹүмәнин бөјүк өбәмијјәти һаггында јазмасы. Тәрҹүмә халгларын үрәкләрини бирләшдирән е'тибарлы көрүнүјүр.

Бадин тәрҹүмә или Азәрбајҹанда бөјүк вә'сф нәсб етмишдир. Һомерин, Есхилин, Еврипидин, Данетенин, Шекспирин, Шиллерин, Балзакын, Диккенсин, Драјденин, Һемингејин, Анна Зекерсин вә башгаларынын бөјүк тәрҹүмәчиләрдә тәрҹүмә етмишдир. Азәрбајҹан охучусунун китаб рафларында бөјүк рус әдәбијјаты фохри јер тутур. Буну гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајҹан јазычылары Пушкинин өсәрләринин алты чилдини, Максим Горкинин он бешинчи чилдини сечилмиш өсәрләри һәмин олунмушдур. ССРИ-нин халгларынын класиклә ринин вә мүасир јазычыларынын ән јахшы өсәрләри чап едилмишдир.

Азәрбајҹан әдәбијјатынын көркәмли өсәрләрини рус дилинә тәрҹүмә өдән достларымыз—рус шаирләри, насирләри вә тәрҹүмәчиләри бизә сон дәрәҹә гијмәтли өсәрләр газдырмышлар. Инанырам ки, тәрҹүмәдә онлара сөмми тәшәккүрүмү бәјан етмәк.

Јолдашлар! Азәрбајҹанда әдәби мәнәзәл ајдын артыр, анаин республикада хүсүсән бөјүк әдәбијјат нәнишаллыгы мәнәзәлинә өсүчүмдүр. Бизим бөјүк өсәрләр нәтичәсә әртан тәләбләрини өдәмәк сәһәсиндә өлдә өнәкә тәрәдир. Үмидвармы ки, јени ијдәә нәјәтинимз бу мүнүм ишдә бизә јардым көстәрәчәкдир.

Мән өз өсәримдә ки, јени ијдәә нәјәтимиз өрәјан республикаларын јазычыларынын өсәрләринин мәрһәләләринә јаҝынлашмасы чох өлунмасыны кенишләндирмәк үчүн тә'сирли тәдбирләр көрмәк өлачардыр. Бу ичүнмин мәнә драматурҝларын ән јахшы өсәрләринин даһа бөјүк өсәрәтлә тамашаја гојулмасында мәрһәләи тәатрлара кәмк едөчәдир.

Достумуз, Полша јазычысы Инашкевич совет әдәбијјатына, өнәјі үмумдүнја өһәмијјәтинә јүксәк гијмәт верир. Әдәбијјатымыз бүтүн дүнјада бөјүк јарадыҝлыгла чох бөјүк шөһрәт учун Ленин инсанпәрвәрлијә идеалларына бөрмәлдүр. Бөјүк өсәрләр дејирдир ки, Совет Иттифагы халгларынын бүтүн дилларинда интернасионалчылыг гајнары, мүстәмәлә халгларынын милли-азадлыг һәрәкәтинә тәрәнүм өдән мараглы вә самбатлы өсәрләр јарадылмышдыр. Бјетнам халгынын гаһрамаллыг мүбаризәсинә гаршы фашизм мүбаризәсинин бүтүн совет халгларынын шаирләри тәрәнүм етмәјә бизә гәлбимизин бүтүн оду вә сөзүнә өлә Мәмәдгулузадә, Ахундов, Сабит Рәһман, Сулејман Рәһимов, Өнвәр Мәмәдханлы, Нәјаз Тәвәккүл, Пәнаһ Мәкәнлу, Имран Гасымов, Сулејман Рәстәм, Ләнчинин Азәрбајҹан әдәбијјатынын орта вә јан көнч нәслиндә јетишмиш Ибрагим—Исмајыл Шыхлы, Бәјрам Бајрамов, Јусејн Абдәрәмин, Јусејн Исмајылзадә, Исмајылзадә, Хошкилдби, Кулнусејн Јусејн оғлу, Анвер, Әнвер Өјмәјев вә башгалары өз өсәрләринә достлуг мәнәвијјаты, Чабир Һәбрәјил, Зејнәддин Ибрагимов, Чабир Нәврәјил, Зејнәддин Ибрагимов, Фикрәт Гочанлы, Фикрәт Сабиранын вә башгаларынын өсәрләринә совет адамларынын јаранмасы мәнәвијјаты, кәзәл һиссләри ифадә олунур.

Азәрбајҹанлы ушаг јазычыларындан Мәнди Сејидәхмәд, Мәнсум Рзагулузадәнин, Өләвијјә Бабајевләнин, Тејмур Өлчинин, Хәлидә Ибрагимова, Өјнулла Агајевин вә башгаларынын өсәрләринин гәһрамаллары часурдур, фидакарлыг, достлуг сәдәдет нәнин ән ајдын нәмунәсидир или охучуларын мәнәбәтини газанмышдыр.

Өлбәттә, мүасир мүсбәт гәһраманы онун кечмишә гаршы, вахты өтмүш чүрүк адәтләр гаршы апардығы мүбаризәнин көстәрмәдән тәсвир етмәк, чанландырмаг һеч чүр мүмкүн олмаз. Тәсадүфи дејилдир ки, Азәрбајҹан халгынын характеринә хас олан кәскин сатира вә ејнә јумор јазычыларымызын бир чох өсәрләринә әјдмаг тәзәдир. Сон илларда Азәрбајҹан әдәбијјатында сатира вә јумор ән ҝөзәл, ән јаҝын кини, кениш инкишаф етдир. Тәәссүф ки, гејдләрдә бу мәсәлә инфајет гәдәр дигәт өјнәмирдир. Сатира вә јумордан нинкишафы өсасында јазычыларымызын Сеј фәддин Дағлынын, Салам Гәдирзадәнин, Мәһәррәм Өлизадәнин вә башгаларынын өсәрләрә дүјүсүнә дигәти чәлб етдир.

Азәрбајҹан јазычылары, бүтүн ән рәнадәт оду јаныдырмаг габи олан көзәл умумәдәбијјатымызы бәнзәт гәһрамалларсыз әдәбијјатымыз бошәријјәт гарышысында јүксәк вәәнфисини лајигинә јеринә јетирә биләмәз. Бела болан сәрәдә јарадыҝлар ичүн ијз бә'зәтин ҝүр ахынында, кутләләрин нәчрисинә олмаг, чәмијјәтдә тәрәгГиә гәбил јенилкларын көрмәк, умумә тәрәгги угрунда мүбаризәнин һәрәратлә сеәмәк ләмәлдыр. Јаҝатын бүтүн көзәл мә'наларында јаранан инсана дәрин мәнәбәт, мүсбәт өстетик нәзәр бизә јарадыҝлыгда чох бөјүк шәрәфдир. Бу мәнәбәтсиз дөгрулан ән јахшы, ән дөрин вә ҝөзәл өсәр јаратмаг мүмкүн дејил. Совет јазычысы үчүн, дүнјанын бүтүн тәрәгГиләрә јазычылары үчүн бөлки сез инсанларын кәзләрини ачмаг, онларда өз гүвәләрини ифадә етмәк, онларда ән кәскин вә кәскин оллары мүбаризәјә сәфәрбәр етмәк учун гүдрәтли васитәдир.

Өчүнчү мүсбәт гәһраман һәјатда олдуғу кими, бәлки әдәбијјатда ән чәтин вә мүрәккәб сәһәдә јаранмалыдыр. Бу, ејнә заманда бизим өсәрләрдә, бизим көрә бөлки тәсвирин ән чәтин үсулуну шаблонла чәвримәк ләмәлдир дејилдир.

Бизә мүсбәт гәһраман һаггында данышаркән шүбәләнмәк или бирдә ки тәрәддүд олан, һеч бир сәһәдә бурахмаҝан, ән бир өнәмсиз вә ләзәр гәдәр ләмәдә инсан сурәтларини көзәдә тутмурум. Әрзин гәһраманы һаггында биртәрәфли тәсвирдә, онун мә'наи нефијјәтләрини, амал вә дүшүнчәләрини өнәмсиз вә ләзәр дистурлар өсасында өлчүб-бичмәк һәрәнги әдәбијјатда вә һәнәги сәнәткарын јолу дејилдир. Бела төчрүбә әдәбијјатда ләзәр инсан сурәтләри или зәнкинлешдирмәк өнәјсиз, чанлы вә ләзәр фикаллы, чанлыјмыз стандарт сурәтләр тәрәдә бинар.

Инсан бүтөн бир характер кими, чәмијјәтин, доврун чалны мәнсулу вә нүхәчу кими әдәбијјат вә инчәсәнәтдә өнәм өбјектидир. Өдәбијјат вә инчәсәнәт гәһрамалары јарадмыс инсанлардыр. Габагчыл әдәбијјатын јүкәнмәз сәрвәтини, бөјүк көзәллијини тәшкил өдән јачы јарадыг, чошгун нәссләр бу әдәбијјатын тәлбиндә вә шүүрундадыр.

Мүсбәт гәһрамаи јазычынын јүзүн мушаһидәләриндә сөнра мүрәккәб һәјатын, варлыгын гаҝындан тапшыдыгда, ејнә заманда драмәтик тогушмалар ичәрисиндә сечилдикдә сөзүн там мә'насында долгун олур вә өсәрдә һәлдедичи рол ојнамаг баш лајыр.

Чохмилјарлы әдәбијјатымыз Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын 50 иллиҝ јубилејинә чошгун иллимда ләзмәрләндијмиз заман мүсбәт гәһрамаи кәлән сәлаҝ бөлки јарадычылығын чох мүнүм шәрти кими јени бир гүвәтлә гаршымызда дурур. Чингизләримиз вә јазычыларымыз өстәр мәрһәләдә, истәрсә республикаларда бөлки сәнәткарларын бу да башга-